

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Hulpmiddel bij de waardering van historische interieurs

Museum Willet-Holthuysen
diende als 'testcase' voor het
opstellen van het Hulpmiddel
bij de waardering van historische
interieurs.

Inhoud

- 2 - Waarom dit hulpmiddel?
- 4 - De stappen van het hulpmiddel met toelichting
- 11 - Voorbeeld van een Beschrijving van Betekenis
- 12 - Waarderingsproces in vogelvlucht
- 13 - Werkblad voor de waardering van historische interieurs
- 15 - Bronnen, colofon

Waarom dit hulpmiddel?

In Nederland genieten waardevolle **interieurs** weinig juridische bescherming. Losse objecten met een buitengewone **culturele waarde** genieten bescherming van de Wet Behoud Cultuurbezit, terwijl gebouwen een monumentenstatus en daarmee bescherming kunnen verkrijgen. Interieurs daarentegen vallen tussen de wal en het schip. In de praktijk zijn ze zonder de waardering en instandhouding van de eigenaren en beheerders eigenlijk vogelvrij.

Dit hulpmiddel wil de bewustwording van de culturele waarde van het interieur stimuleren: dit kan een sleutel worden tot een betere bescherming. Het hulpmiddel streeft niet naar de ontwikkeling van een wettelijk beschermingskader. Ook is zij niet bestemd voor de vaststelling van de economische of commerciële waarden van het interieur.

De reden om een culturele waardering uit te voeren is meestal een speciale **aanleiding** met een bijbehorende vraag over het interieur. Dan is het nodig om te weten ‘wat er in huis is’ en welke betekenis dit vertegenwoordigt. Het hulpmiddel biedt een handvat om het in essentie subjectieve proces van waardetoekenning door middel van een gestandaardiseerd proces en expliciete criteria te onderbouwen. De gebruikers kunnen tijdens dit proces een gezamenlijk denkkader ontwikkelen. De uitkomst is een beschrijving van de betekenis van het interieur. Dit kan vervolgens richting en inzicht geven bij het nemen van beslissingen over bijvoorbeeld restauratie, conservering, klimatisering, beveiliging en publiekstoegankelijkheid.

Voor wie is dit hulpmiddel bedoeld?

Dit hulpmiddel is bestemd voor iedereen die rechtstreeks is betrokken bij de zorg voor een historisch interieur: eigenaren, beheerders, conservatoren, monumentenzorgers, behoudsmedewerkers, bouwhistorici, interieurhistorici, (interieur)architecten, onderzoekers en studenten.

Samenwerking

Bij de ontwikkeling van dit hulpmiddel deed de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een beroep op de expertise van partijen die net als de Rijksdienst betrokken zijn bij het waarderen van interieurs: het Instituut Collectie Nederland (ICN)*, het Bureau Monumenten & Archeologie te Amsterdam en de Stichting het Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen.

Bronnen

Verscheidene methodieken voor de culturele waardering van erfgoed dienden als inspiratie bij de totstandkoming van dit hulpmiddel, met name de in Australië ontwikkelde methodiek ‘Significance 2.0’. Ook zijn tijdens de ontwikkeling van cursusmateriaal in samenwerking met Veerle Meul van de Vlaamse Monumentenwacht ideeën gegenereerd die in dit hulpmiddel zijn verwerkt.

Andere bronnen zijn de ICN-publicaties *Erfgoed dat beweegt!* (2006) en het *Stappenplan voor het behouden van Monumentale Wandkunst* (2008), evenals de gezamenlijk door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Rijksgebouwendienst uitgebrachte *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (2009).

Doel van het hulpmiddel

Het doel van het hulpmiddel is om tot een **Beschrijving van Betekenis** te komen. Dit is een beredeneerde en bondige tekst met een samenvatting van de waarden, de betekenis en het belang die aan het interieur worden toegekend.

De in het hulpmiddel gehanteerde termen en begrippen zijn ontleend aan de algemene vakliteratuur. Door een eenduidige terminologie wordt bevorderd dat gebruikers ‘dezelfde taal spreken’ en dat de persoonlijk ingekleurde, subjectieve waardering steeds objectiever wordt. Het is dus zinvol om tijdens het proces van waardering consequent deze termen en begrippen te gebruiken.

Al doende leidt dit tot voortschrijdend inzicht en een grotere bewustwording van de culturele waarden van de beoordeelde interieurs.

Interieur

Samenstel van een of meer ruimten (structuur, onderlinge relatie en ruimtelijke verhoudingen), de afwerking daarvan (wanden, vloeren en plafonds) en de inrichting (roerende zaken) [Laan, 2000].

Culturele waarde

De betekenis, die vanuit diverse disciplines aan erfgoed wordt toegekend, exclusief de economische en commerciële waarden.

Voorbeeld 1

Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten

Het bestuur wil inzicht in de waarde van de interieurs om goed beargumenteerd prioriteiten te kunnen stellen voor het beheer en de restauratie van deze interieurs.

Voorbeeld 2

Slot Zuylen, Oud-Zuilen

Slot Zuylen wil zich meer gaan richten op het tonen van de bewonersgeschiedenis. Het wil inzicht krijgen in de gevolgen die dit besluit kan hebben voor de huidige inrichting van het slot.

Voorbeeld 3

Museum Willet-Holthuysen, Amsterdam

Het museum ontwikkelt een nieuwe missie en wil inzicht in hoe de waarden van de interieurs zich hiertoe verhouden.

Beschrijving van Betekenis

Dit is een beredeneerde en bondige tekst met een samenvatting van de waarden, betekenis en het belang van het interieur.

* Per 1 januari 2011 is het ICN onderdeel van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Waarbij helpt het hulpmiddel?

De culturele waardering kan als vertrekpunt dienen voor een onderbouwde beslissing of gerichte actie. Zij helpt om het belang van het interieur af te wegen; om het belang te bespreken met gebruikers of publiek; om de publiekstoegankelijkheid te vergroten; om beslissingen te nemen over ingrepen in het interieur; om prioriteiten te stellen voor behoud en beheer; om conflicterende belangen bespreekbaar te maken. En om uit te leggen waarom een interieur bescherming en investering verdient.

De aanleiding voor de waardering

De aanleiding om een culturele waardering uit te voeren kan een impuls van buitenaf of een behoefte binnen de eigen instelling zijn. Deze aanleiding leidt ook tot een bijbehorende vraagstelling. Hoe nauwkeuriger die vraag wordt verwoord, hoe preciezer de Beschrijving van Betekenis uiteindelijk is.

Externe of interne waardering

Er kan sprake zijn van een **externe** of een **interne waardering**. Bij een externe waardering vindt een vergelijking van de waarden plaats op (inter)nationaal, regionaal of plaatselijk niveau. Een externe waardering is relevant wanneer het belang van een huis of interieur ten opzichte van andere, vergelijkbare huizen en/of interieurs is gewenst. Bij een interne waardering vindt een onderlinge vergelijking en waardering van verschillende interieurs binnen één organisatie plaats. Dit kan helpen om bijvoorbeeld prioriteiten te stellen in een behoudsplan voor een interieur, huis of kasteel.

Deskundigen en belanghebbenden

Deskundigheid is onmisbaar om tot een zinvolle culturele waardering te komen. Het hangt van de specifieke locatie en vraagstelling af welke kennis nodig is. Streef naar een vertegenwoordiging uit verschillende disciplines, zodat het interieur vanuit zo veel mogelijk invalshoeken kan worden beschreven. Deskundigen kunnen belanghebbenden zijn, maar dat hoeft niet.

Breng goed in kaart welke deskundigen en belanghebbenden meedoen aan de culturele waardering, en welke kennis en belangen ze hebben. Zo'n gezamenlijk proces van waardering vergroot het draagvlak voor eventueel daarna te nemen beslissingen over het onderzochte interieur.

Externe waardering

Een echtpaar op leeftijd bezit een woning met een compleet interieur uit de jaren 50 van de 20ste eeuw. De eigenaren overwegen het interieur over te dragen aan een stichting. Het bestuur van de stichting wil het interieur laten waarderen om te beoordelen of het interieur van voldoende belang is om integraal te bewaren. Hiervoor is het zinvol het interieur te vergelijken met soortgelijke interieurs uit dezelfde periode in Nederland.

Interne waardering

Een museum ontwikkelt voor een historisch stadshuis een nieuwe missie en waarden. Zij wil in kaart brengen welke gevolgen dit heeft voor de inrichting van de verschillende vertrekken.

Slot Zuylen, met in de Gobelinzaal 17de eeuwse wandtapijten van Maximiliaan van der Gucht.

Een reconstructie van een laat 18de-eeuwse keuken met onderdelen uit verschillende Amsterdamse woonhuizen in Museum Willet Holthuysen.

De stappen van het hulpmiddel met toelichting

STAP 1

CONTEXT: AANLEIDING EN ONDERZOEKSVRAAG

Verwoord zo duidelijk mogelijk de aanleiding en de vraagstelling voor de waardering van het interieur. Bepaal dan op basis hiervan wat er wordt gewaardeerd: alleen het interieur, of ook het gebouw, met de omgeving? Baken af wat er moet worden onderzocht om over de relevante kennis voor de waardering te beschikken. Vanuit welk perspectief (extern of intern) vindt waardering plaats? Waarmee wordt het interieur eventueel vergeleken, op welk **vergelijkingsniveau** en waarom?

STAP 2

KENNIS IN KAART

Leg een dossier aan

Leg een dossier over het interieur en zijn context aan. Relevante bronnen zijn bijvoorbeeld beschrijvingen uit het monumentenregister, huisarchieven, bouwhistorische gegevens en onderzoek, relevante literatuur, de missie van de instelling, het beleidsplan, het collectieplan, de museumgids, maar ook mondelinge informatie verkregen uit interviews met (oud-)bewoners of (oud-)medewerkers.

Beschrijf het interieur

Vul deze gegevens aan met de beschrijving van het interieur gebaseerd op eigen waarneming. Het kan heel effectief zijn om de vloer, het plafond en de vier wanden te fotograferen.

Bepaal de relatie van het interieur tot zijn omgeving

Vermeld wat de relatie of de samenhang is van het interieur tot het gebouw en het landschap: bevindt het interieur zich nog in het oorspronkelijke gebouw? Staat dat gebouw in een ontworpen landschapspark, of in een landgoed met boerderijen en weilanden? Wat hangt er met elkaar samen (inrichting-afwerking-ruimte-gebouw-complex-landschap) en is de oorspronkelijke relatie met de omgeving intact of is de band tussen bepaalde onderdelen verbroken?

Ensemble

Beschrijf of en hoe er sprake is van een **ensemble**. Dit komt tot uitdrukking in

- de relatie die het interieur heeft tot zijn **omgeving**;
- de **samenhang** tussen de onderdelen van het interieur.

Het begrip ensemble heeft hier twee betekenissen:

- (1) de relatie die een interieur heeft tot zijn gebouwde en/ of landschappelijke omgeving.
- (2) de samenhang tussen de onderdelen waaruit het interieur is samengesteld. Deze samenhang kent vier vormen:

- Door historische continuïteit: de samenhang wordt bepaald door continuïteit van bezit en gebruik.
- Door samenstelling: de samenhang wordt bepaald door de samenstelling of vervaardiging in één periode, maar niet volgens een integraal architectonisch concept.
- Door totaalontwerp: de samenhang wordt bepaald door een integraal architectonisch concept. Dit wordt ook wel *gesamtkunstwerk* genoemd.
- Door herkomst: de onderdelen van het ensemble bevinden zich niet langer op de oorspronkelijke locatie.

Kernelementen

Geef ten slotte aan wat de **kernelementen** in het interieur zijn en waarom. Dit zijn die tastbare, materiële onderdelen van het interieur die doorslaggevend zijn voor de waardering van het gehele ensemble.

Vergelijkingsniveaus

Internationaal
Nationaal
Regionaal
Plaatselijk
Binnen de eigen locatie
Vergelijkbare functie
Vergelijkbare periode
Vergelijkbare architect of ontwerper
Vergelijkbare stijl
Vergelijkbare locatie
Anders
Geen vergelijking

Ensemble

Het begrip ensemble heeft hier twee betekenissen:

- (1) de relatie die een interieur heeft tot zijn gebouwde en/ of landschappelijke omgeving.
- (2) de samenhang tussen de onderdelen waaruit het interieur is samengesteld. Deze samenhang kent vier vormen.

[Van object naar samenhang, 2004]

Omgeving

Waar maakt het interieur deel van uit en waarom?

een gebied
een complex
een gebouw
een suite van meer ruimtes
één ruimte

Samenhang

Is er sprake van een samenhang tussen de onderdelen van het interieur?

Zo ja, hoe en waarom?

door historische continuïteit
door samenstelling
door totaalontwerp
door herkomst.

Kernelementen

Kernelementen zijn die tastbare, materiële onderdelen van het interieur die doorslaggevend zijn voor de waardering van het gehele ensemble.

Voorbeelden van ensembles

Zwanenbroederhuis van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap, 's-Hertogenbosch

De broederschap zetelt sinds 1483 ononderbroken op dezelfde locatie, eerst in een middeleeuws huis en vanaf de 19de eeuw in een neogotisch gebouw. Er is dus sprake van een ensemble door historische continuïteit. De collectie omvat cultuurhistorisch waardevolle voorwerpen en een omvangrijk archief die de rijke geschiedenis van deze in 1318 opgerichte broederschap illustreren.

Vredespaleis (1907-1913), Den Haag

Dit gebouw in neorenaissancestijl is ontworpen door de architecten L.M. Cordonnier en J.A.G. van der Steur. De meubilering en inrichting van de vertrekken werd tijdens de totstandkoming als geschenk van de deelnemende landen op verschillende wijzen uitgevoerd door diverse Nederlandse firma's. Er is dus sprake van een ensemble door samenstelling.

Het Raadhuis, Hilversum

W.M. Dudok ontwierp in de periode 1927-1931 dit raadhuis in kubistisch-expressionistische trant, inclusief het interieur, de meubels en de decoratie. Er is dus sprake van een ensemble door totaalontwerp.

Dijsselhofkamer (1894-1897), Den Haag

De salon van de Amsterdamse arts W. van Hoorn, ontworpen door de schilder G.W. Dijsselhof voor een huis aan de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam, is sinds 1935 opgesteld in het Gemeentemuseum Den Haag. Er is dus sprake van een ensemble door herkomst.

Voorbeeld van een kernelement

Portret van Jan Six door Rembrandt in de collectie Six, Amsterdam

De collectie van de Six Stichting aan de Amstel in Amsterdam behoort tot de belangrijkste particuliere collecties in Nederland. Binnen de collectie, die een hoge ensemblewaarde heeft door historische continuïteit, kan het portret van Jan Six uit 1654 als kernelement worden beschouwd.

Interieuronderdelen van het Vredespaleis, Den Haag.

Boven: Het Raadhuis, Hilversum, ontworpen door W.M. Dudok.

Rechts: Dijsselhofkamer, Den Haag.

Foto: website Gemeentemuseum Den Haag

STAP 3

SAMENSTELLING WAARDERINGSTEAM

Stel het waarderingsteam samen. Het hangt van de specifieke locatie en vraagstelling af welke kennis nodig is. Streef naar een vertegenwoordiging uit verschillende disciplines: hoe breder de kennis, hoe vollediger de beschrijving van het interieur.

Geef aan wie de waardering uitvoeren vanuit welke **deskundigheid** en welk belang zij vertegenwoordigen. Geef eventueel ook aan welke gewenste deskundigheid of betrokkenheid ontbreekt.

Lijst van deskundigheid

<i>Restauratiekennis</i>	☐ Algemeen	☐ In het bijzonder:	• sociaal • cultureel • economisch • biografisch • religieus • bedrijfshistorisch • periode • anders	<i>Educatieve kennis</i>	bronnen en archieven
☐ Algemeen	☐ In het bijzonder:	• architectuur • schilderkunst • beeldende kunst • kunstnijverheid • land/regio/plaats • periode		<i>Specifieke kennis m.b.t. de locatie</i>	☐ Bewonerskennis, 'levend geheugen', 'oral history'
☐ In het bijzonder:	• objecten • gebouw • interieur	• bouw • interieur • kleur • techniek • periode • anders		☐ Kennis van relevante	☐ Beheerderkennis (ook oud- of gepensioneerd beheerder, ervaringskennis)
<i>Bouwhistorische kennis</i>					
	<i>Kunsthistorische kennis</i>	☐ Algemeen	<i>Historische kennis</i>		
	☐ Algemeen	☐ In het bijzonder:	<i>Museologische kennis</i>		
			☐ Algemeen		
			☐ Anders		

STAP 4

DE WAARDERING

Om een interieur als cultureel erfgoed te bestempelen moet het aan een of meer inhoudelijke (**primaire**) criteria voldoen. Daarnaast maken we gebruik van vergelijkende criteria. Stel op basis van de aanleiding en onderzoeksvraag de criteria vast die bij de waardering worden gebruikt.

Toets het interieur aan ieder geselecteerd criterium en ken waarde toe rekening houdend met de mening van zo veel mogelijk belanghebbenden. Beargumenteer op grond waarvan de waarde wordt toegekend en hoe groot die waarde is (laag, gemiddeld, hoog).

Primaire criteria

De primaire criteria leiden tot de inhoudelijke, op zichzelf staande en onafhankelijke waarden. Een interieur moet altijd aan minstens één van deze criteria voldoen om van cultureel belang te zijn. We onderscheiden vier primaire criteria.

(1) Historische waarden

Heeft het interieur een associatie met een bepaalde persoon, groep, plaats, gebeurtenis of activiteit in het verleden en op grond waarvan hebben die historische waarde?

Vormt het interieur een getuigenis van een historisch thema, proces, ontwikkeling, stroming of levensstijl?

Draagt het interieur bij aan het begrip van een periode, plaats, activiteit, industrie, persoon of gebeurtenis, en zo ja, hoe?

Voorbeelden van historische waarden:

cultuurhistorische waarde, biografische waarde, getuigeniswaarde, associatiewaarde, ouderdomswaarde, herdenkingswaarde (van een persoon of gebeurtenis).

(2) Artistieke waarden

Is het interieur op een bijzondere manier ontworpen, vormgegeven of uitgevoerd?

Getuigt het interieur van kunstzinnigheid, creativiteit of oorspronkelijkheid in idee, vorm of functie?

Is het interieur een goed voorbeeld van een bepaalde stijl, ontwerp, stroming of van het werk van een bepaalde kunstenaar, ontwerper of architect?

Is het interieur origineel of vernieuwend in zijn ontwerp?

Toont het interieur een hoge graad van creativiteit, vakmanschap of technisch vernuft in zijn uitvoering?

Driestel met armleuning (ca. 1600, collectie ICN) in het Czaar Peterhuisje.

Czaar Peterhuisje, Zaandam

Het houten huisje uit 1632 is een van de oudste arbeidershuisjes uit Nederland. Hierdoor heeft het historische waarde, maar vooral ook omdat het herinnert aan het verblijf van Czaar Peter de Grote (1672-1725) in Zaandam, toen hij in 1697 wilde leren over de Nederlandse scheepsbouw.

Rietveld Schröderhuis, Utrecht

Het Schröderhuis (1923-1924) was Gerrit Rietvelds eerste ontwerp voor een compleet woonhuis, inclusief de inrichting. Het is het enige gebouw dat ooit volgens de architectonische principes van De Stijl is gerealiseerd. Kenmerkend zijn de typische Stijlkleuren rood, blauw en geel, gecombineerd met wit, grijs en zwart, evenals de relatie tussen interieur en exterieur en de eenheid tussen de losse meubels en de vaste delen van de inrichting. Daarom kan aan dit interieur artistieke waarde worden toegekend.

Voorbeelden van artistieke waarden:

ontwerpwaarde, designwaarde, stijlwaarde, originaliteitwaarde, vakmanschapwaarde, makelijwaarde, creatieve waarde, scheppingswaarde, decoratieve waarde, kunsthistorische waarde, architectuurhistorische waarde

(3) Sociale waarden

Vervult het interieur een actuele functie voor een bepaalde gemeenschap of groep en hoe?

Is het interieur van bijzonder sociaal, spiritueel, religieus, maatschappelijk of politiek belang voor een bepaalde gemeenschap of groep en waarom?

Zijn er aan het interieur bepaalde ideeën, gewoonten, tradities of gebruiken voor bepaalde groepen verbonden?

Zijn alle belanghebbenden geraadpleegd?

Bij het vaststellen van deze waarden spelen de belanghebbenden een grote rol. Wanneer het sociale belang niet langer actueel is, gaat het om historische waarde.

Voorbeelden van sociale waarden:

maatschappelijke waarde, sociaal-maatschappelijke waarde, spirituele waarde, religieuze waarde, politieke waarde, ceremoniële waarde, cultuswaarde, herdenkingswaarde, memoriewaarde, symbolische waarde, traditiewaarde, nationale waarde, identiteitswaarde, gemeenschapswaarde

(4) Onderzoekswaarden

Is het interieur een interessant studieonderwerp voor wetenschappers en onderzoekers nu of in de toekomst en waarom?

Bevat het interieur specifieke elementen of onderdelen die interessant zijn voor studie en wetenschap?

De beschikbaarheid van goede documentatie over het interieur is een voorwaarde, zoals gegevens over de ontstaansgeschiedenis van het interieur, de bewoningsgeschiedenis en de herkomst van voorwerpen.

Voorbeelden van onderzoekswaarden:

wetenschappelijke waarde, informatiewaarde, documentatiewaarde, referentiewaarde, getuigeniswaarde, archiefwaarde, academische waarde

Vergelijkende criteria

De zes vergelijkende criteria versterken de waarden die op basis van de primaire criteria zijn toegekend. Ze komen vaak tot stand door vergelijking met andere interieurs of met een 'ideale' toestand.

(1) Toestand

Verkeert het interieur in een goede toestand vergeleken met soortgelijke interieurs?

Verkeert het interieur in een goede conditie voor de functie die het bekleedt – is het 'fit for use'?

Is het interieur intact of compleet – welke onderdelen ontbreken eventueel?

Verkeert het interieur in zijn originele toestand? Zo nee, welke veranderingen zijn er aangebracht?

Vertoont het interieur sporen van gebruik?

Over het algemeen zullen interieurs en onderdelen die in goede staat verkeren hoger worden gewaardeerd dan interieurs waar dat niet het geval is. Een interieur dat uitzonderlijk gaaf is (onbeschadigd, geen of weinig slijtage, geen of weinig verkleuring) of voor het overgrote deel nog uit de oorspronkelijke materialen bestaat, kan informatie bevatten die (vrijwel) nergens anders bewaard is gebleven.

Voorbeelden van toestand

staat, conditie, intactheid, materiële authenticiteit, materiële integriteit

Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam

Het Museum Ons' Lieve Heer op Solder is gevestigd in twee 17de-eeuwse panden in de Amsterdamse binnenstad. Op de zolder bevindt zich een katholieke schuilkerk. Het museum heeft als missie het levend houden van het cultureel en religieus erfgoed van katholiek Amsterdam vanaf de 17de eeuw. De kerk is voor publiek toegankelijk en wordt gebruikt voor missen, huwelijken en orgelconcerten. Vanwege de religieuze functie die de kerk nog altijd vervult, heeft het interieur sociale waarde.

Kasteel Twickel, Delden

Kasteel Twickel bevat een veelzijdige collectie en een uitgebreid huisarchief met documenten vanaf 1347. De archiefstukken geven inzicht in de historie van Twickel en zijn bewoners. Daarnaast biedt het archief mogelijkheden voor onderzoek over de plaatselijke landbouw, het gebruik van cultuurobjecten en de sociale relaties tussen de plaatselijke gemeenschap en het kasteel. Hierdoor heeft het interieur onderzoekswaarde.

Fundatie van Renswoude, Utrecht

De Fundatie had als doel weeskinderen te huisvesten en op te leiden en werd in 1756 gebouwd. Het complex in rococostijl met portrettenkamer, collegezaal en regentenzaal is volledig intact gebleven. Het verkeert in een goede en complete toestand. Dit versterkt de historische en artistieke waarden.

(2) Ensemble

Is er sprake van een ensemble?

Welke vorm heeft het ensemble?

Wat hangt er met elkaar samen (inrichting-afwerking-ruimte-gebouw-complex-landschap)?

Is het oorspronkelijke ensemble intact of is de band tussen bepaalde onderdelen verbroken?

Gebruik hier wat bij stap 2 al aan kennis over het interieur in kaart is gebracht: wat de samenhang tussen de onderdelen is en van welke ensemblevorm eventueel sprake is.

Denk bij ensemble aan:

intactheid, eenheid, samenhang, conceptuele integriteit, conceptuele authenticiteit, contextuele authenticiteit

(3) Herkomst

Is het interieur goed gedocumenteerd of vastgelegd?

Wie heeft het interieur ontworpen, uitgevoerd, ingericht?

Wie zijn de eigenaren en opdrachtgevers door de tijd heen?

Waar komen onderdelen voor de inrichting vandaan?

Hoe werden onderdelen van de inrichting gebruikt en door wie?

Wat is er bekend over aankopen en opdrachten?

Zijn de gegevens over de herkomst betrouwbaar?

Hoe draagt kennis over de herkomst bij aan het belang?

Een interieur waarvan de herkomstgeschiedenis goed gedocumenteerd is, zal vaak hoger worden gewaardeerd dan interieurs waarbij dit niet of in mindere mate het geval is.

Voorbeelden van herkomst:

provenance, stamboom, documentatie, levensverhaal, biografie, bron

(4) Zeldzaamheid

Zijn er vergelijkbare interieurs?

Is dit het enige in zijn soort, uniek of bedreigd?

Heeft het interieur kwaliteiten waardoor het zich onderscheidt van andere interieurs?

Is het een uitzonderlijk of bijzonder voorbeeld van een bepaald soort interieur?

Vertegenwoordigt het een bepaalde categorie interieurs, een bepaalde manier van leven of een bepaalde historische periode?

Is het typerend of karakteristiek voor een bepaald soort interieur?

Is het bijzonder goed gedocumenteerd?

De combinatie van bepaalde aanwezige (authentieke) elementen aan een gebouw en/of interieur kan de zeldzaamheidswaarde vergroten.

Voorbeelden van zeldzaamheid:

uniciteit, voorbeeldwaarde, prototype, leeftijd

(5) Belevingswaarden

Is het interieur mooi, comfortabel, stijlvol?

Ademt het interieur een bepaalde sfeer uit, roept het bepaalde emoties op?

Speelt het interieur op een bepaalde manier in op de zintuigen (geur, geluid, smaak, gevoel, zicht)?

De belevingswaarden van een interieur hebben betrekking op de mate waarin het sensaties, emoties en associaties oproept bij de gebruiker. Deze kunnen zowel door de materiële als door de immateriële aspecten van het interieur worden teweeggebracht. Het zijn meestal persoonsgebonden waarden.

Bibliotheek Ets Haïm-Livraria Montezinos, Amsterdam

De bibliotheek maakt deel uit van het in 1616 opgerichte gelijknamige seminarium, en is sinds 1675 gevestigd in het complex van de Portugese Synagoge te Amsterdam. De complete inrichting en de collectie van 30.000 gedrukte werken en 500 handschriften zijn vrijwel volledig intact gebleven op de oorspronkelijke locatie. Het feit dat het hier om een intact ensemble gaat, versterkt de van toepassing zijnde primaire waarden in hoge mate.

Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten

Het kasteel vormt sinds de 13de eeuw een culturele eenheid met het landgoed Duivenvoorde. Het landgoed, het kasteel, het interieur en de collecties zijn voortgekomen uit de eeuwenlange bewoning van verschillende geslachten. De inboedel is grotendeels bewaard gebleven en rechtstreeks verbonden met de bewoners van het huis. De herkomst is goed gedocumenteerd. Hierdoor worden de van toepassing zijnde primaire waarden versterkt.

Het Mastboomhuis, Oud Gastel

Het Mastboomhuis bestaat uit een herenhuis met nevenhuis, schuur en tuin. De inrichting van het herenhuis uit 1874 is volledig intact bewaard. Er zijn in Nederland nauwelijks vergelijkbare complexen in die complete toestand. De zeldzaamheid verhoogt de van toepassing zijnde primaire waarden.

Kasteel de Haar, Haarzuilens

Van 1892 tot 1912 werd onder leiding van de architect P.J.H. Cuipers op de restanten van een oude ruïne een kasteel herbouwd met als opzet een ideale en stijlzuivere reconstructie van een middeleeuws kasteel. Met zijn torens en transen, rood-witte luiken, kasteelgracht en romantische park spreekt de sprookjesachtige sfeer van het kasteel veel bezoekers tot de verbeelding. Door de beleving worden de historische en artistieke waarden versterkt.

Voorbeelden van belevingswaarden:

emotionele waarde, zintuiglijke waarde, schoonheidswaarde, esthetische waarde, sfeerwaarde, sensatiewaarde, verbeeldingswaarde, ouderdomsbeleving

(6) Bruikbaarheid

Hoe draagt het interieur bij aan de missie, doelstellingen of functie van de beheerende organisatie?

Welke verhalen vertelt het interieur?

Hoe draagt het interieur bij aan het interpreteren van de context, het gebouw of de bewoningsgeschiedenis?

Wordt het interieur nog bewoond – door wie?

Er is een verschil tussen bruikbaarheid en gebruik. Bij de bruikbaarheid gaat het om de mogelijkheid een verhaal te vertellen, een functie te vervullen waardoor de culturele waarden kunnen worden geoperationaliseerd. Het gebruik is daarvan een afgeleide: het slaat op het daadwerkelijke gebruiken. Dit laatste behoort tot de utiliteitswaarden (economische waarden) en valt buiten de culturele waarden.

Voorbeelden van bruikbaarheid:

functionaliteit, interpreteerbaarheid, verhaalwaarde, mogelijkheid voor educatief gebruik, inzetbaarheid bij presentaties

Het Binnenhofcomplex, Den Haag

Het Binnenhof kent een lange geschiedenis van uitbreiding en aanpassing die heeft geleid tot de huidige samenstelling van gebouwen. De historische context en de huidige maatschappelijke betekenis maken het Binnenhof tot een geschikt verhalend medium. Door de bruikbaarheid worden de sociale waarden versterkt.

Leden van de projectgroep voeren een proefwaardering uit in Kasteel Duivenvoorde.

STAP 5

STEL DE BESCHRIJVING VAN BETEKENIS OP

Schrijf het resultaat van de waardering op in een 'Beschrijving van Betekenis'. Dit is een beredeneerde en bondige tekst met een samenvatting van de waarden, de betekenis en het belang van het interieur. Beschrijf hoe en waarom betekenis en waarden bijdragen aan het belang dat aan het interieur wordt gehecht. Geef aan hoe de waardering eventueel anders is voor verschillende belanghebbenden. Geef aan hoe groot het belang is in verhouding tot interieurs waarmee wordt vergeleken. Dit is het eindproduct van de culturele waardering.

STAP 6

BESLUIT OF ACTIE

Gebruik de culturele waardering als startpunt en onderbouwing van een beslissing of actie. Bijvoorbeeld om het belang van het interieur te beargumenteren; om het belang te bespreken met gebruikers of publiek; om de toegankelijkheid te vergroten; om beslissingen te nemen over ingrepen in het interieur; om prioriteiten te stellen aan behoud en beheer; om conflicterende belangen bespreekbaar te maken.

Tot slot

Een culturele waardering ligt niet voor altijd vast. Wanneer de vraagstelling wijzigt, kan dat invloed hebben op de uitkomst van de waardering. Dan is het noodzakelijk om een nieuwe culturele waardering uit te voeren. Ook bij aanvullende gegevens en nieuwe kennis over het interieur kan een culturele waardering opnieuw nodig zijn.

Kasteel Duivenvoorde in Voor-
schoten vormt sinds de 13e eeuw
een culturele eenheid met het
landgoed Duivenvoorde.
Er is sprake van een ensemble
door historische continuïteit.
De zogenaamde Blauwe Kamer
dankt haar naam aan het dessin
van het behang, de gordijnen, het
hemelbed en het kamerscherm.

Voorbeeld van een Beschrijving van Betekenis*

De 'Blauwe Kamer' in kasteel Duivenvoorde te Voorschoten

Achtergrond

Kasteel Duivenvoorde vormt sinds de 13de eeuw een culturele eenheid met het landgoed Duivenvoorde. Het landgoed, het kasteel, het interieur en de collecties zijn voortgekomen uit de eeuwenlange bewoning van achtereenvolgens de geslachten Van Wassenaer, Torck, Neukirchen genaamd Nyvenheim, Steengracht van Oostcapelle en Schimmelpenninck van der Oije. Er is sprake van een ensemble door historische continuïteit, want de samenhang wordt bepaald door continuïteit van bezit en gebruik.

Binnen het complex van natuur en cultuur vormt kasteel Duivenvoorde met zijn interieurs en collecties een apart ensemble waarin de ontwikkeling van Nederlandse (binnenhuis)architectuur te zien is. Het kasteelgebouw, grotendeels 17de-eeuws met een middeleeuwse kern, is een voorbeeld van de klassieke bouwkunst.

In 1960 werd Kasteel Duivenvoorde door L.H. barones Schimmelpenninck van der Oije, de laatste eigenares, ondergebracht in een stichting. Het doel van de stichting is 'het behoud van het kasteel met inboedel en landgoed Duivenvoorde te Voorschoten als cultuur- en natuurmonument en het behoud van de daarbij behorende archieven'. Het museum stelt zich tot doel het interieur en de collecties in stand te houden, te bewaren, te onderzoeken en voor bezoekers te exposeren. Het museum wil de adellijke bewoningsgeschiedenis in de ruimste zin van het woord vastleggen, onderzoeken, behouden en doorgeven aan volgende generaties.

Kasteel Duivenvoorde wil inzicht in de culturele waarden van de interieurs, als uitgangspunt voor een te ontwikkelen onderhouds- en conserveringsplan. Hier wordt de Beschrijving van Betekenis van de Blauwe Kamer als voorbeeld gegeven.

Beschrijving interieur

De Blauwe Kamer bevindt zich in de zuidvleugel van het kasteel, op de eerste verdieping. De kamer heeft twee 18de-eeuwse vensters, een moer- en kinderbintenplafond en houten vloerdelen. Zij werd als gastenslaapkamer in de periode 1830-1870 ingericht door de familie Steengracht van Oostcapelle, die van 1830 tot 1912 het kasteel bewoonde.

Het ameublement van omstreeks 1831-1835 werd aangeschaft bij de Haagse firma J.A.Schick & Co en is een van de eerste 'blanke' ameublementen in late empirestijl in Nederland. Er zijn verschillende houtsoorten toegepast, zoals kersen- en iepenhout, esdoorn en vogelooesdoorn. De gordijnen, het behang en de bekleding van het hemelbed en het kamerscherm zijn uitgevoerd in stoffen met een en hetzelfde dessin, *l'honorable bambou* genaamd: blauwe bamboestengels en vogels op een gebroken witte achtergrond. De Blauwe Kamer dankt haar naam aan dit dessin. De stoffen werden omstreeks 1860-1870 in Parijs vervaardigd. Op de vloer ligt een handgeknoopt Deventer tapijt.

Ensemble

De inrichting is een *ensemble door samenstelling*, omdat de familie Steengracht bewust koos voor een samenhang van bekleding, stoffering en meubilering. Het interieur vertoont ook de kenmerken van een *ensemble door totaalontwerp*, maar niet zodanig dat er sprake is van een volledig doorgevoerd integraal architectonisch ontwerp.

Kernelementen

De *kernelementen* in het interieur worden gevormd door het ensemble met het dessin *l'honorable bambou*, de late empire meubels en het Deventer tapijt. Zij zijn essentieel voor de samenhang in het interieur en de beleving daarvan.

Vergelijkingsniveau

De slaapkamer dateert uit 1830-1870, en is op *nationaal niveau* vergeleken met vergelijkbare slaapkamers uit de 19de eeuw, namelijk die in Museum van Loon en Museum Willet-Holthuysen (beide in de 20ste eeuw samengesteld door de museumstaf) te Amsterdam, Huis Bisdorp van Vliet (1874-1877) te Haastrecht, het Mastboomhuis (1874) te Oud Gastel en Museum Mr. Simon van Gijn (1886-1889, reconstructie) te Dordrecht. Slaapkamers uit de 18de en 20ste eeuw zijn buiten beschouwing gelaten. Op het hier gekozen vergelijkingsniveau heeft de Blauwe Kamer een grote betekenis.

Beschrijving van Betekenis

Het interieur heeft een gemiddelde *historische waarde*. Het heeft een sterke associatie met de familie Steengracht, die deze kamer volgens de toen heersende mode hebben ingericht. De totstandkoming van de kamer geeft inzicht in de bewonersgeschiedenis. De kamer getuigt bovendien van de levensstijl van deze adellijke familie en hun netwerk. In deze kringen was een voor die tijd rijk uitgerust vertrek voor logeergasten gebruikelijk.

Er is sprake van een hoge *artistieke waarde*, die zich uit in het ontwerp van het interieur: meubels, stoffering en vloerkleed dragen samen bij aan de *visuele en esthetische samenhang* van het vertrek. De inrichting is bovendien representatief voor de heersende mode in de periode 1830-1870.

Er is sprake van een gemiddelde *onderzoekswaarde*. Het interieur is een interessant onderwerp van studie naar de geschiedenis van de bewoners, naar smaak en mode in de jaren 1830-1870, en naar de toegepaste meubels, het behangsel en het textiel.

De *toestand* van de kamer en inrichting is matig, ook in vergelijking tot de genoemde andere slaapkamers. Het behang en de gordijnen vertonen naden, scheuren en verkleuring. De slijtagesporen hebben een negatief effect op de esthetische en artistieke beleving, maar een positief effect op het gevoel van ouderdom en geschiedenis. Tijdens de restauratie in de jaren 1960 zijn de betengeling en turf achter het behangsel verwijderd en is het behangsel gelijmd op hardboard. De oorspronkelijke constructie is verloren. Dit heeft een drukkend effect op de artistieke en onderzoekswaarden. Daar staat tegenover dat vrijwel alle oorspronkelijke elementen uit de periode van de inrichting nog aanwezig zijn. Voor zover bekend zijn er in Nederland geen andere slaapkamerinterieurs uit deze periode met een dergelijke complete artistieke samenhang bekend. Het *ensemble* heeft door de samenstelling en de hoge *zeldzaamheid* ervan, een hoge waarde. Dit verhoogt de historische, artistieke en onderzoekswaarden.

De *herkomst* van het ontwerp voor de kamer is zonder twijfel terug te voeren op de familie Steengracht. De herkomst van de onderdelen is deels te achterhalen door rekeningen en bestellingen in het familiearchief. Dit verhoogt de historische en onderzoekswaarden.

De kamer is *representatief* voor een volgens de mode van 1830-1870 ingericht interieur en karakteristiek voor de smaak van de bovenlaag. Het interieur is stijlvol en ademt de sfeer van de bewoners uit. De sterke *beleving* verhoogt de artistiek en historische waarden van het interieur.

De Blauwe Kamer draagt in hoge mate bij aan het verhaal dat kasteel-museum Duivenvoorde over de bewoners wil vertellen, daardoor is de *bruikbaarheid* groot.

* Voor andere voorbeelden van een Beschrijving van Betekenis zie www.icn.nl

Waarderingsproces in vogelvlucht

Stap 1. Context: aanleiding en onderzoeksvraag

Wat is de aanleiding voor de waardering van het interieur? Wat is de vraagstelling?

Baken af wat er wordt gewaardeerd en wat moet worden onderzocht.

Vanuit welk perspectief vindt waardering plaats? Waarmee wordt het interieur vergeleken en waarom?

Stap 2. Kennis in kaart

Vorbereidend verzamelen van informatie en kennis over het interieur.

2.A. Bouw dossier op

Verzamel informatie over het interieur en het complex waarvan het deel uitmaakt.

Onderzoek de herkomst, ontstaan- en gebruiksgeschiedenis van het interieur, het complex en de inrichting.

Raadpleeg geschreven bronnen en interview deskundigen en belanghebbenden over het interieur.

Breng de belanghebbenden (stakeholders) en hun belang in kaart.

2.B. Beschrijf het interieur

Beschrijf de ruimte, zijn afwerking en zijn inrichting, let daarbij op materiële, zintuiglijke en immateriële aspecten.

Beschrijf de relaties tussen inrichting, afwerking, ruimte, gebouw, complex.

Geef aan of er sprake is van een ensemble en zo ja, waarom en welke vorm het betreft.

Geef aan wat de kernelementen in het interieur zijn en waarom.

Stap 3. Samenstelling waarderingsteam

Stel het waarderingsteam samen. Streef daarbij naar diversiteit in kennis en perspectieven.

Wie voeren de waardering uit, over welke deskundigheid beschikken zij en welk belang vertegenwoordigen zij? Welke gewenste deskundigheid ontbreekt eventueel?

Stap 4. De Waardering

Op grond van de aanleiding en onderzoeksvraag worden de criteria vastgesteld die bij de waardering worden gebruikt en wordt waarde toegekend.

4.A. Selecteer de waarderingscriteria

Selecteer de primaire criteria op grond waarvan waarde wordt toegekend.

Selecteer de vergelijkende criteria op grond waarvan waarde wordt toegekend.

4.B. Waardeer

Toets het interieur aan ieder geselecteerd criterium en ken waarde toe, beargumenteer

waarom en geef aan hoe groot die waarde is. Houd rekening met de mening van zo veel mogelijk belanghebbenden.

Stap 5. Beschrijving van Betekenis

Schrijf het resultaat van de waardering op. Beschrijf hoe en waarom betekenis en waarden bijdragen aan het belang dat aan het interieur wordt gehecht. Geef aan hoe de waardering eventueel anders is voor verschillende belanghebbenden. Geef aan hoe groot het belang is in verhouding tot interieurs waarmee wordt vergeleken. Dit is het eindproduct van de culturele waardering.

Stap 6. Besluit of actie

Gebruik de waardering als vertrekpunt voor een onderbouwde beslissing of gerichte actie. Bijvoorbeeld om het belang van het interieur te beargumenteren; om het belang te bespreken met gebruikers of publiek; om de publiekstoegankelijkheid te vergroten; om beslissingen te nemen over ingrepen in het interieur; om prioriteiten te stellen voor behoud en beheer; om conflicterende belangen bespreekbaar te maken.

Werkblad voor de waardering van historische interieurs

Stap 1. Aanleiding en onderzoeksvraag

Wat is de aanleiding voor de waardering van het interieur?

Wat is de vraagstelling?

Afbakening: Wat wordt er gewaardeerd en wat valt er buiten de scope? Wat moet worden onderzocht?

Waarmee wordt het interieur vergeleken? Op welke niveau, waarmee en eventueel waarom?

Internationaal:

Vergelijkbare periode:

Nationaal:

Vergelijkbare architect/ontwerper:

Regionaal:

Vergelijkbare stijl:

Plaatselijk:

Vergelijkbare locatie:

Binnen de eigen locatie:

Anders:

Vergelijkbare functie:

Geen vergelijking

Stap 2. Kennis in kaart

2.A. Bouw dossier op

Onderzoek herkomst, ontstaans- en gebruiksgeschiedenis van het interieur, het complex en de inrichting. Breng de belanghebbenden en hun belang in kaart.

2.B. Beschrijf het interieur

Bechrijf de ruimte, zijn afwerking en zijn inrichting. Let daarbij op materiële, zintuiglijke en immateriële aspecten.

Omgeving: Waar maakt het interieur deel van uit, waarom en wat is de samenhang?

een gebied

een complex

een gebouw

een suite van meer ruimtes

het gaat slechts om één ruimte

Ensemble: Is er sprake van een samenhang tussen de onderdelen van het interieur? Zo ja, hoe en waarom?

ensemble door historische continuïteit

ensemble door samenstelling

ensemble door totaalontwerp

ensemble door herkomst

geen ensemble

Geef aan wat de **kernelementen** in het interieur zijn en waarom.

Stap 3. Samenstelling waarderingsteam

Wie voeren de waardering uit, over welke deskundigheid beschikken zij en welk belang vertegenwoordigen zij? Welke gewenste deskundigheid ontbreekt eventueel?

Deskundigheid

Restauratiekennis

Algemeen

In het bijzonder:

objecten
gebouw
interieur

Kunsthistorische kennis

Algemeen

In het bijzonder:

architectuur
schilderkunst
beeldende kunst
kunstnijverheid
land/regio/plaats
periode

Historische kennis

Algemeen

In het bijzonder:

sociaal
cultureel
economisch
biografisch
religieus
bedrijfshistorisch
periode
anders

Specifieke kennis m.b.t. de locatie:

kennis van relevante
bronnen en archieven
bewonerskennis, 'levend
geheugen', 'oral history'
beheerderkennis (ook
oud- of gepensioneerd
beheerder, ervaringskennis)

Bouwhistorische kennis

Algemeen

In het bijzonder:

bouw
Interieur
kleur
techniek
periode
anders

Museologische kennis

Algemeen

Anders

Educatieve kennis

Stap 4. De waardering

4.A. Selecteer de waarderingscriteria

Selecteer de primaire en vergelijkende criteria op grond waarvan waarde wordt toegekend.

4.B. Waardeer

Toets het interieur aan ieder geselecteerd criterium. Beargumenteer op grond waarvan waarde wordt toegekend en geef aan of die waarde ten opzichte van het vergelijkingskader (stap 1) hoog, gemiddeld of laag is.

Primair

Historisch:

L / M / H

Artistiek:

L / M / H

Sociaal:

L / M / H

Onderzoek:

L / M / H

Vergelijkend

Toestand:

L / M / H

Ensemble:

L / M / H

Herkomst:

L / M / H

Zeldzaamheid:

L / M / H

Beleving:

L / M / H

Bruikbaarheid:

L / M / H

Stap 5. Beschrijving van Betekenis

Schrijf het resultaat van de waardering op in de vorm van een 'Beschrijving van Betekenis'.

Hoe en waarom dragen waarden bij aan de betekenis van het interieur? Hoe groot is het belang in verhouding tot interieurs waarmee wordt vergeleken. Hoe verschilt de waardering voor belanghebbenden?

Geraadpleegde literatuur

- B. Laan e.a. (red.), *Achter gesloten deuren: Bronnen voor interieurhistorisch onderzoek 1800-1950*, in: *Jaarboek Cuypersgenootschap 2000*, Rotterdam 2000
- F. van Burkom e.a. (red.), *Leven in Toen*, Zwolle 2001
- E. Koldewij en P. van Cruyningen, *Binnen bij Boeren*, Amsterdam 2003
- Ministerie van OCW, Erfgoedinspectie, RDMZ en ICN, *Rapport Van object naar samenhang*, z.pl. 2004
- A. Kok en P. Nijhof, *Erfgoed dat beweegt!*, Amsterdam 2006
- L. van den Bulk, S. Vermaat en R. Morelissen, *Stappenplan voor het behouden van Monumentale Wandkunst*, Amsterdam 2008, www.icn.nl
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, z.pl. 2009
- R. Russel en K. Winkworth, *Significance 2.0*, z.pl. 2009, <http://significance.collectionscouncil.com.au>

Colofon

Deelnemers projectgroep

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Instituut Collectie Nederland
Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen
Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten & Archeologie

Redactie

Agnes Brokerhof, Stephen Hartog, Geertje Huisman, Tessa Luger

Eindredactie

Aggie Langedijk

Opmaak

Floortje Kok

Fotoverantwoording

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten
Stichting Slot Zuylen, Oud-Zuilen
www.gemeentemuseum.nl
www.willetholthuisen.nl

